

УДК 94(477)“2022/2024”:327.58(438=161.2)

DOI 10.69550/3041-1467.7.333203

Беата РЕЙМАН

докторка філософії (PhD), ректорка Державної академії прикладних наук ім. кс. Броніслава Маркевича у м. Ярослав, вул. Чарнецького, 16, м. Ярослав, Польща, індекс 37-500 (uczelnia@pansjar.edu.pl)

ORCID: 0000-0002-9263-4056

Кшиштоф РЕЙМАН

доктор габілітований, професор кафедри гуманітарних та соціальних наук, факультет менеджменту, Жешувський політехнічний університет ім. Ігнатія Лукасевича, алея Варшавських повстанців, 12, м. Жешув, Польща, 35-959 (k.rejman@prz.edu.pl)

ORCID: 0000-0001-6790-8775

Scopus ID: 56606159400

Олексій СУХИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, індекс 79000 (oleksiy.sukhyu@lnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-0631-0910

Scopus ID: 58287240400

Researcher ID: AC-1134-2019

Юрій ПАЧКОВСЬКИЙ

доктор соціологічних наук, проф. завідувач кафедри соціології, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, індекс 79000 (yuriy.pachkovskyu@lnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-6076-055X

Scopus ID: 57879379500

Beata REJMAN

PhD, Rector, the Bronislaw Markiewicz State University of Applied Sciences in Jaroslaw (PANS in Jaroslaw), 16 Czarneckiego St., Jaroslaw, Poland, postal code 37-500 (uczelnia@pansjar.edu.pl)

Krzysztof REJMAN

Dr. hab., Professor, Department of Humanities and Social Sciences, Faculty of Management, Ignacy Lukaszewicz Rzeszow University of Technology, al. Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, Poland, postal code 35-959 (k.rejman@prz.edu.pl)

Oleksiy SUKHYY

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of Modern History of Ukraine of Mykhailo Hrushevsky, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska Street, Lviv, Ukraine, postal code 79000 (o.sukhyy@lnu.edu.ua)

Yuriy PACHKOVSKYY

PhD hab. (Sociology), Professor, Head of the Department of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska Street, Lviv, Ukraine, postal code 79000 (yuriy.pachkovskyy@lnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Рейман, Б., Рейман, К., Сухий, О., Пачковський Ю. (2025). Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни: історико-світоглядні виклики. *Axis Europae*, 7, 126–145. doi: 10.69550/3041-1467.7.333203

Bibliographic Description of the Article: Rejman, B., Rejman, K., Sukhyy, O., & Pachkovskyy, Y. Sotsialna stiihkyt ukrainskoho suspilstva v umovakh viiny: istoryko-svitohliadni vyklyky (2025). [Social Resilience of Ukrainian Society in the Context of War: Historical and Ideological Challenges]. *Axis Europae*, 7, 126–145. doi: 10.69550/3041-1467.7.333203 [in Ukraine].

**СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ
ВІЙНИ: ІСТОРИКО-СВІТОГЛЯДНІ ВИКЛИКИ**

Анотація. *Мета дослідження* – визначити на теоретико-емпіричному рівні основні чинники та ресурси, що формують соціальну стійкість українського суспільства у протистоянні з російським агресором за останні три роки. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах міждисциплінарного підходу та системного аналізу, що охоплює багаторівневий підхід до проявів соціальної стійкості українського суспільства в сучасних умовах із використанням результатів соціолого-психологічних та історичних досліджень. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що вперше з позицій системного підходу комплексно проаналізовано прояви соціальної стійкості українського суспільства у гострій фазі військового протистояння з російським агресором на особистісному, груповому, інституційному та суспільному рівнях. Визначено складові (чинники, ресурси), що визначають кожний з вище зазначених рівнів соціальної стійкості. **Висновки.** У сучасному науковому дискурсі концепція стійкості суспільства ставиться у залежність від його здатності протистояти загрозам, адаптуватися до них і трансформуватися у нову організаційну якість, спрямовану на відбудову та розвиток. Соціальна складова стійкості розширює можливості у пошуку об'єднуючих чинників, що виходять за межі індивідуальної адаптивності до кризових явищ. Використаний у роботі багаторівневий (системний) підхід щодо сучасних викликів українського суспільства у часі війни відкриває нові пізнавальні можливості у розумінні соціальної стійкості як динамічного стадійного явища. Наголошено, що запропоновані рівні аналізу соціальної стійкості функціонують не ізольовано, а доповнюють один одного. В умовах війни особливого значення для творення соціальної стійкості на макрорівні набувають довіра, моральна складова (моральний дух нації), солідарні відносини та відносини соціальної підтримки, управлінські (інституційні)

вміння ефективно використовувати локальні ресурси та потенціал місцевих громад, зокрема, у реалізації волонтерських ініціатив.

Ключові слова: соціальна стійкість, адаптація, трансформація, російсько-українська війна, спільноти, соціальна підтримка, волонтерський рух, українське суспільство.

SOCIAL RESILIENCE OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONTEXT OF WAR: HISTORICAL AND IDEOLOGICAL CHALLENGES

Abstract. The purpose of the article is to identify, at the theoretical and empirical level, the main factors and resources that have shaped the social resilience of Ukrainian society in the confrontation with the Russian aggressor over the past three years. **The research methodology** is based on the principles of interdisciplinary approach and systemic analysis, which includes a multilevel approach to the manifestations of social resilience of Ukrainian society in modern conditions, using the results of sociological, psychological and historical research. **The scientific novelty of lies** in the fact that for the first time, from the standpoint of a systematic approach, the manifestations of social resilience of Ukrainian society in the acute phase of military confrontation with the Russian aggressor are comprehensively analyzed at the personal, group, institutional and societal levels. The author identifies the components (factors, resources) that determine each of the above levels of social resilience. The author identifies the components (factors, resources) that determine each of the above levels of social resilience. **Conclusions.** In the modern scientific discourse, the concept of society's resilience is made dependent on its ability to withstand threats, adapt to them and transform into a new organizational quality aimed at reconstruction and development. The social component of resilience expands opportunities to find unifying factors that go beyond individual adaptability to crisis phenomena. The multilevel (systemic) approach used in this paper to the current challenges of Ukrainian society in times of war opens up new cognitive opportunities in understanding social resilience as a dynamic stage phenomenon. It is emphasized that the proposed levels of social resilience analysis do not function in isolation but complement each other. In the context of war, trust, the moral component (the moral spirit of the nation), solidarity and social support relations, managerial (institutional) skills to effectively use local resources and the potential of local communities, in particular, in the implementation of volunteer initiatives, are of particular importance for creating social resilience at the macro level.

Key words: social resilience, adaptation, transformation, Russian-Ukrainian war, communities, social support, volunteer movement, Ukrainian society.

Постановка проблеми. Проблема стійкості або резилієнсу (англ. resilience) останнім часом набула особливого значення не лише у психологічному (як стресостійкість або здатність протистояти невдачам і відновлюватися після них), але й у історико-соціологічному дискурсі. На наших очах формується цілісна теорія соціальної стійкості (social resilience), що наголошує на необхідності розуміння того, як окремі особи, спільноти (громади), суспільство загалом у змозі вистояти та розвиватися в умовах кризових ситуацій і потрясінь. Виклики російсько-української війни по-новому поставили перед науковцями розгляд соціальної стійкості як комплексної соціогуманітарної проблеми, що потребує багаторівневого та системного аналізу. Соціальна стійкість у сучасних умовах розглядається як динамічне явище,

що формується не одномоментно, а пов'язане з історичною спадщиною, досвідом минулих поколінь і ментальними характеристиками суспільства, що акумулюють не лише минулі архетипні наративи, але й повсякденність, що в сучасних умовах є чи не найголовнішим актором у творенні та зміцненні потенціалу людської сили та духу. Привертаючи увагу до соціальної стійкості, важливо проаналізувати наявні досягнення наукової думки, а також той неоціненний емпіричний (соціолого-статистичний) матеріал, дотичний до міждисциплінарного висвітлення опірності та життєстійкості українського суспільства в умовах російської агресії.

Аналіз джерел та останніх досліджень. У загальних рисах більшість визначень у природничих науках розглядають стійкість як здатність до успішної (позитивної) адаптації перед обличчям несприятливих обставин (біологія), або як здатність системи, що зазнала стресу, відновлюватися і повертатися до свого початкового стану (екологія). Концепція стійкості набула свого розвитку з дослідження, передусім, індивідуальної стійкості, що набула своєї популярності у 70–80-х роках минулого століття з вивчення невразливості дітей до стресів різної природи. Головний висновок низки досліджень цього періоду (Garmezy, 1974; Anthony, 1974; Werner, & Smith, 1982 та ін.) полягав у тому, що найважливішою є не природа негараздів, а те, як ми з ними справляємося. На цьому етапі акцент робився на особистісних якостях, таких як мотивація та когнітивні навички, а також зверталася увага, що життєстійкість людини є динамічною змінною і розвивається з часом (Fleming & Ledogar, 2008). Наприкінці XX століття в індивідуальний контекст стійкості органічно був доданий суспільний, адже вчені у той період почали активно шукати фактори за межами особистості, що у своєму поєднанні підвищують потенціал людської опірності стресам і ризикам. Особлива увага тут була звернена на сімейний контекст та контекст спільноти (ровесники, школа тощо) (Rutter, 1990; Sandler, 2001). На початку нового тисячоліття концепція соціальної стійкості була доповнена культурним та соціальним вимірами. Дослідники вивчали як громади та культурні групи розвивають стійкість, використовуючи спільні цінності, традиції та соціальні мережі. Активно почали використовуватися такі поняття як культурна стійкість і стійкість громади. Зокрема, термін «культурна стійкість» (cultural resilience) використовувався для позначення ролі, яку може відігравати культура як ресурс реорганізації для збереження власної ідентичності (Healy, 2006). «Стійкість громад» (community resilience) визначалася як їх здатність протистояти зовнішнім потрясінням, що впливають на їхню соціальну інфраструктуру (Adger, 2000). У цей період проблематика соціальної стійкості розширила перелік дослідницьких напрацювань та взяла до уваги низку глобальних викликів, з якими зіштовхнулося людство: екологічні (зміна клімату), економічні (світові кризи), а також у сфері охорони здоров'я (пандемії), війн та збройних конфліктів. Сучасні дослідження підкреслюють, що стійкість – це процес, а не фіксована особистісна чи групова риса. Наголошується, що у швидко мінливому і часто непередбачуваному світі здатність адаптуватися і відновлюватися після труднощів стає вирішальною (Rachmad, 2002). Пропонується (Keck, & Sakdapolrak, 2013) розглядати соціальну стійкість у трьох вимірах, як явище, що має 1) потенціал подолання – здатність соціальних суб'єктів долати негаразди і виклики; 2) адаптаційні можливості – здатність вчитися на минулому досвіді та пристосовуватися до майбутніх викликів у повсякденному житті; 3) трансформаційну спроможність – здатність створювати інституції, що сприяють індивідуальному добробуту та стійкості суспільства до майбутніх криз. У такому розумінні соціальна стійкість визначається як здатність соціальних акторів справлятися з негараздами,

вчитися на досвіді та адаптуватися до майбутніх викликів, а також наголошується на важливості громадських і соціальних структур у сприянні стійкості. Актуалізація військової проблематики зумовила пошуки чинників, що надають особистості, спільнотам, суспільству протистояти гострим кризовим ситуаціям, вибудовувати ефективні та адекватні стратегії виходу з дискомфортних станів. Американські дослідники (Cacioppo, Reis, & Zautra, 2011) на прикладі військових (новобранців) звертають увагу на низку чинників, що у змозі посилити механізми подолання стресу та сприяти відновленню. Серед них, соціальні мережі, що надають емоційну підтримку, ресурси та інформацію під час криз; адаптивність до викликів; колективна ефективність (колективні дії та спільна віра); доступ до ресурсів матеріальних, і нематеріальних; індивідуальна психологічна стійкість, що сприяє загальній соціальній стійкості. Аналіз сучасних викликів російсько-української війни дав змогу переосмислити і доповнити чинники, що відіграють важливу роль у підвищенні стійкості соціальних груп, спільнот і життєстійкості суспільства загалом. Наголошується на необхідності створення здорового сімейного та передусім громадського середовища, що дозволяють природним захисним системам людини розвиватися та ефективно функціонувати у стресових ситуаціях (Southwick, Bonanno, Masten, Panter-Brick, & Yehuda, 2014, с. 12). Такі фактори, як соціальна підтримка та задоволеність допомогою і сприянням, мають значний зв'язок із добробутом людей, які пережили катастрофу (Kimhi, Baran, Kaniasty, Marciano, Eshel, & Adini, 2023).

Мета статті – визначити на теоретико-емпіричному рівні основні чинники та ресурси, що формують соціальну стійкість українського суспільства у викликах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Війна як подія відзначається найвищим рівнем мобілізації людських та суспільних ресурсів. Російсько-українська війна, що триває з 2014 р., а у гострій фазі охопила понад три роки, визначила долі мільйонів людей, забрала десятки тисяч людських життів і поставила на порядок денний існування української державності. Війна як доленосний виклик згуртувала українців у відстоюванні права жити у своїй державі, розмовляти рідною мовою, сповідувати спільні ідеали, цінності та переконання. Війна у своїх реаліях та наслідках зумовила перегляд системи чинників соціальної стійкості з урахуванням українського досвіду, визначила нові напрями теоретичних та емпіричних досліджень, враховуючи досвід минулих військових конфліктів за останні сто років.

У сучасному науковому дискурсі формується, на наш погляд, визначена система чинників та ресурсів, задіяних у багаторівневе регулювання соціальної стійкості на особистісному, груповому (спільнотному), інституційному та суспільному рівнях.

Особистісний рівень соціальної стійкості, як зазначалося вище, значною мірою пов'язаний з індивідуальними якостями та механізмами, що дають змогу людям витримувати, адаптуватися та відновлюватися під час гострих конфліктів. В умовах війни домінуючим напрямом є подолання стресових, тривожних станів у населення та формування відповідної психологічної стійкості. Дослідження засвідчують, що травматичний вплив війни є довготривалий за своїми наслідками й буде відчуватися ще достатньо довго, навіть після її завершення. Особливо руйнівний вплив зазнають дві категорії людей: 1) ті, хто особисто зазнає інтенсивних психологічних переживань і травматичного досвіду, пов'язаних з війною та 2) особи, які у час війни проживають період юності і входження в доросле життя. Припускається, що війна не має відчутного впливу на соціальні мотиви маленьких дітей, а вплив на людей старшого

віку є незначним (Bauer, Cassar, Chytilová, & Henrich, 2014). Очікується, що впродовж наступних повоєнних десятиліть саме особи, які належать до двох названих груп будуть найбільшою мірою відтворювати нові патерни соціальної поведінки, що стосується самоорганізації та формування захисних механізмів соціальної та психологічної стійкості.

Ситуація України у цьому сенсі є показовою, адже у теперішній та довгостроковій перспективі, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, приблизно 15 млн українців потребуватимуть психологічної підтримки, зокрема 1,8 млн військових, 7 млн людей літнього віку та 4 млн дітей (Поліпшення психологічного стану населення, 2025). Серед опитаних українців рівень задоволеності власним психологічним станом продовжує знижуватися – у 2022 році він становив 41%, а на початку 2025 року вже впав до 36% (В Україні суттєво зріс запит на психологічну допомогу, 2025). За таких умов у разі зростає попит на фахову психологічну допомогу, що актуалізує попит на відповідні послуги кваліфікованих фахівців та долучення до цього громадських організацій, здатних надавати потребуючим таку допомогу безкоштовно. З іншого боку, соціологічні опитування засвідчують, що індивідуальну стійкість в умовах війни здатні підвищити такі стратегії, як спілкування з друзями чи сім'єю (36%), перегляд фільмів (35%) та прослуховування музики (30%). 40% у стресових ситуаціях обирає “сидіння” в Інтернеті (В Україні суттєво зріс запит на психологічну допомогу, 2025). Не менш вагомим є забезпечення належних умов із соціальної адаптації та реабілітації потребуючих, зокрема військовослужбовцям, що повернулися з бойових зіткнень. Тут на порядок денний виходить (ре)соціалізація вразливих груп населення. Застосування інтегрованих підходів, що включають індивідуальну, і громадську реабілітацію, з акцентом на психосоціальну підтримку, освіту, професійну підготовку та соціальну інтеграцію є як ніколи нагальним й критично важливим для розроблення ефективних програм відновлення в постконфліктних умовах (Шапошникова, 2024).

Наш власний дослідницький досвід засвідчив, що формування особистісної стійкості – це складний стадійний процес, що передбачає перехід від стану первинного стресу, напруженості до необхідності конструктивних дій та формування стратегій, пов'язаних із необхідністю продовжувати звичний стиль життя: навчатися, працювати, допомагати потребуючим (Pachkovskyy, Rejman, 2023). Дослідження первинних реакцій на початок війни серед українських та польських студентів Львівського та Вроцлавського університетів (тут бралися до уваги письмові спогади студентів із використанням індуктивного тематичного аналізу (Nowell, Norris, White, & Moules, 2017) показало, що боротьба з війною передбачає нейтралізацію загроз, які вона створює, що узгоджується з дослідженнями стійкості перед обличчям невоєнних небезпек, таких як стихійні лиха. Аналіз спогадів студентів показав, що люди в досліджуваних містах намагаються стабілізувати та відновити контроль над своїм соціальним життям, яке було порушене війною. Цей процес передбачає бажання повернутися до ситуації як до війни, часто шляхом свідомого придушення та/або ігнорування реальності війни. У цьому аспекті війна залишалася складовою суспільного життя, але не була головним організуючим фактором існуючого суспільного ладу. Навіть під час війни людям доводиться працювати, вчитися, підтримувати соціальне життя тощо.

«Глибина» переживання досвіду війни була ключовим фактором, який відрізняв сприйняття війни в Україні та Польщі. Для українських студентів війна розглядається як елемент реальності, який, імовірно, триватиме протягом тривалого часу, і який не можна заперечувати, але до нього потрібно пристосуватися. Соціальна реальність

російсько-української війни є колективною травмою, яка вимагає когнітивних механізмів подолання, щоб впоратися з цими аномальними умовами і, таким чином, вижити. Натомість у Польщі війна матеріалізувалась переважно реактивно та поверхово як медійна подія та фізично через безпрецедентну хвилю військових мігрантів. Для польських студентів війна теж була до певної міри шокуючою, оскільки вона порушила раніше сприйнятий стабільний і постійний глобальний світовий порядок. Війна в сусідній країні змушує польське суспільство усвідомити, що інтеграція Польщі в західний світ була остаточним рішенням, яке гарантувало безпеку та свободу від війни. Окрім того, відзначено значні відмінності в розподілі акцентів між різними темами, які розглядаються в щоденниках-нотатках. Українські мемуари акцентували увагу на особистих душевних переживаннях та об'єднанні нації перед загрозою зовнішнього ворога. Натомість польські мемуари зосереджувалися на громадській самоорганізації допомоги Україні².

Творення стійкості серед української молоді в умовах війни – це динамічний процес, що вимагає поєднання індивідуальних, соціальних та культурних ресурсів (Giordano, Lipscomb, Jefferies, Kwon, & Giammarchi, 2024). Серед основних висновків дослідників: молодь використовує оптимізм і переосмислення негативних ситуацій (наприклад, окремі досліджувані описували війну як досвід, який «загартовує» для майбутніх викликів, що відповідає концепції «загартування» (англ. *steeling effect*), коли стрес формує довгострокову стійкість. Досліджувані навчалися ідентифікувати сфери життя, де можуть впливати на події (наприклад, допомога іншим), що зменшувало відчуття безпорадності; тісні стосунки з родиною, друзями та однолітками є ключовими (в умовах війни традиційна родинна підтримка часто порушується через переміщення або втрату близьких, тому роль однолітків, як підкреслено у дослідженні, стає критичною). З іншого боку, українська молодь наголошує на важливості спільноти («ми переможемо разом») порівняно з індивідуалістичними моделями стійкості, поширеними на Заході. Участь у волонтерстві чи підтримка армії сприймається як спосіб відновлення контролю над ситуацією.

Молодь, яка допомагає іншим, сама потребує підтримки через вплив первинної (особисті втрати) та вторинної травми (емоційне вигорання). Негативний вплив несприятливих обставин у молодіжному середовищі може бути пом'якшений або зменшений завдяки індивідуальним захисним процесам, зокрема розв'язанню проблем із саморегуляцією, активністю та самодостатністю, що сприяють досягненню позитивних результатів. Позитивний ефект мають й превентивні заходи, що передбачають всебічну діагностику ситуації травми на особистісному, і груповому рівнях, що актуалізує чинник спільноти або найближчого соціального оточення.

Груповий рівень соціальної стійкості. Належить до колективної здатності спільнот протистояти зовнішнім потрясінням та збуренням, адаптуватися до них і відновлюватися після них. Революція Гідності, необхідність протистояти сепаратистським рухам на Сході та Півдні, анексія Криму та «приховане» російське вторгнення у 2014 р. визначили високий рівень мобілізації українського суспільства, передусім, «знизу», коли ініціативи місцевих громад, масовий волонтерський рух

² Дослідження виконано у рамках виконання проекту «SOR-WAR Project. Resilience of Social Order during War in Ukraine. Ukrainian and Polish experiences» за фінансової підтримки

NAWA – Польської національної агенції з питань академічного обміну (час реалізації: 2022–2023 рр.). Партнер проекту кафедра соціології Львівського національного університету імені Івана Франка.

згуртував суспільство перед зовнішніми загрозами, визначив лідерів думки та соціально активних, патріотично налаштованих людей, які вплинули на подальшу долю країни. Набутий досвід відіграв надзвичайно велику роль у перші дні відкритої російської агресії, дав змогу сформувати та налагодити ефективну роботу не лише з допомоги війську, але й на шляху прийому значної кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) тими регіонами країни, що не були задіяні у безпосередні військові зіткнення із ворогом. Волонтерський рух українців під час війни став, по суті, визначальним чинником у творенні соціальної стійкості, об'єднав мільйони українців, створивши відчуття єдиної спільноти заради збереження нації та країни. Цьому сприяли реформи децентралізації, запроваджені з 2014 року, що зміцнили місцеве самоврядування, дозволивши громадам організовуватися та ефективно реагувати на виклики війни, такі як розміщення внутрішньо переміщених осіб та розбудова територіальної оборони. Волонтерський рух, який набув масового характеру, засвідчив проактивну позицію українців, здатних йти на самопожертву заради майбутнього, вільного від тоталітаризму. Характерною рисою волонтерського руху українців є його швидка мобілізація. До прикладу, під час кризових ситуацій, як російські ракетні атаки на енергетичну інфраструктуру країни у жовтні 2022 року, українські волонтерські фонди зібрали 5,6 млн доларів протягом 12 годин за рахунок публічних пожертв (Zarembo, 2023). Попри те, волонтерський рух виконує сьогодні й значну просвітницьку діяльність, на своєму прикладі навчає взаємодопомоги, зміцнюючи довіру та співпрацю в громадах.

Соціальна стійкість безпосередньо пов'язана із збільшенням місцевого потенціалу: створенням додаткових точок зростання в громадах, збільшенню довіри та соціальної підтримки на місцях (Назаров, 2023, с. 35). Серед інших факторів, що мають довгостроковий вплив на групову стійкість, дослідники виокремлюють, передусім, соціальний капітал спільнот (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, & Pfefferbaum, 2008). Соціальний капітал, який виражається у довірі, співпраці та активній участі в житті спільноти, є ключовим чинником стійкості: спільноти з високим рівнем соціального капіталу краще мобілізують ресурси, надають підтримку своїм членам та адаптуються до змін (Putnam, 2000). Досвід російсько-української війни, особливо у її гострій фазі, засвідчив значення окремих складових соціального капіталу як значного мобілізаційного ресурсу суспільства. Передусім, зафіксовано чималі зрушення за показником довіри. Низка досліджень, реалізованих із початку повномасштабного вторгнення, фіксують наступні тенденції: генералізована довіра за час спостережень зросла з 45% до 63%; довіра до жителів свого населеного пункту з 35% до 62%; довіра до сусідів та знайомих зросла до 67% та 80% відповідно (Соціальні тренди, 2023). У викликах війни соціальний капітал покликаний виконувати не лише мобілізаційну роль, але й згладжувати травматичні та посттравматичні ситуації. Останнім часом у низці публікацій наголошується, що набутий соціальний капітал має забезпечити значний психотерапевтичний ефект. Вказується на значне число випадків, коли українські біженці війни, які виїхали за межі власної країни у пошуках прихистку, а це здебільшого жінки з дітьми, зіштовхуються з високим ризиком розвитку тривожних і депресивних розладів, посттравматичних розладів та суїцидальних думок. У цьому контексті (Migliorini, Olcese, Cardinali, & Prestia, 2023) наголошують на опрацюванні низки підходів з метою підвищення стійкості громади, що у подальшому матиме позитивний психотерапевтичний ефект для захисту від травмуючих чинників. У кризових ситуаціях війни соціальний капітал покликаний виконувати провідну роль у формуванні життєстійкості українського суспільства. Як важлива складова соціальної

стійкості людського чинника соціальний (соціокультурний) капітал потребує нині розбудови та зміцнення в українських реаліях. У цьому процесі великого значення надається місцевим (приймаючим, діаспорним) громадам, покликаним долучати набуті ресурси і досвід у координації дій громадського, і державного секторів у наданні допомоги потребуючим (Пачковський, Марусяк, 2024, с. 37).

Надзвичайно важливим у реалізації потенціалу спільнот і громад в умовах воєнних випробувань виявився чинник сім'ї. Згідно з результатами онлайн-опитування проведеного у вересні-листопаді 2022 р. (в опитуванні взяли участь 1089 респондентів у Київській, Львівській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській та Дніпропетровській територіальних громад), 67,2% українців під час ескалації війни покладалися саме на підтримку сім'ї (Kostenko, Semenov, Osetrova, Kubatko, Nazarov, & Stepanov, 2024). На думку дослідників, розвиток сімейних стосунків є одним із дієвих механізмів залучення внутрішніх людських ресурсів для подолання викликів воєнного часу. Важливо зазначити, що тривалість війни може негативно позначатися на сімейній стійкості через безробіття, інвалідність, розлуку, конфлікти. До прикладу, війна вплинула на сімейну стійкість, збільшивши кількість розлучень, особливо в регіонах, які постраждали від активних бойових дій. Так, у 2024 р. було зареєстровано 150,21 тис. шлюбів, що на 19,3%, або 38,84 тис. менше, ніж 2023 року. Одночасно кількість зареєстрованих розірвань шлюбу зросла на 42,2%, або на 10,18 тис. – до 34,29 тис., зокрема за рішенням суду – на 2,3%, до 1,31 тис. У довоєнному 2021 році в Україні було зареєстровано 214,01 шлюбів та 29,59 тис. розлучень, тоді як у рік початку війни кількість шлюбів зросла до 222,89 тис., а кількість розлучень зменшилася до 17,89 тис. (шлюбів в Україні у 2024 р. поменшало, 2025). Відтак, сьогодні українська сім'я як ніколи потребує інституційної (державної) підтримки, щоб залишатися дієвим чинником соціальної стійкості.

Інституційний рівень соціальної стійкості. Передбачає здатність офіційних організацій, структур управління та систем брати на себе відповідальність, адаптуватися до викликів і підтримувати основні державні функції під час війни. Ця стійкість ґрунтується на підтримці «знизу», чітко вибудованій управлінській вертикалі, координованості, співпраці, партнерстві з неурядовими організаціями, підприємствами та громадами з метою згуртованості перед загрозами та відновлення повноцінної життєдіяльності суспільства у найближчому майбутньому.

Стойкість державних інституцій під час війн підтримувалася реформами державного управління. Україна продовжує впроваджувати реформи державного управління, спрямовані на побудову спроможної сервісної та цифрової держави. Ця стратегія охоплює спрощення організаційної структури державних служб, підвищення рівня фаховості державних службовців, цифровізацію та використання, передусім, платформи «Дія» для надання державних послуг переміщеним особам та інших цифрових інструментів, що підтримало безперервність роботи органів державної влади під час війни. Відповідно була розроблена урядом система заходів із реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості (ухвалено рішенням РНБО 20 серпня 2021 року та введено в дію Указом Президента України № 479 від 27 вересня 2021 року) до 2025 року (10 листопада 2023 р) (Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості, 2023). Концепція спрямована на зміцнення здатності держави та суспільства протистояти загрозам будь-якого характеру, ефективно відновлюватися після криз і синхронізована з вимогами НАТО. Основними завданнями Концепції є впровадження механізмів виявлення

ризиків і вразливостей у сфері національної безпеки, навчання держслужбовців і органів місцевого самоврядування кризовому менеджменту, навчання населення діям під час надзвичайних ситуацій, зокрема і підтримку сил оборони, постійна оцінка роботи системи стійкості на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому). Ці заходи допомогли забезпечити безперервність роботи органів державної влади та підтримку громадян під час війни. Україна та її державні інституції витримали іспит на інституційну спроможність, забезпечивши безперебійне функціонування освіти, систем охорони здоров'я та соціального захисту, які значно «пом'якшили» негативні наслідки війни для суспільства. Українські державні інституції переважно зберегли свою функціональність, навіть у регіонах, які сильно постраждали від військових дій.

Інституційна стійкість суспільства у конфліктних ситуаціях суттєво ставиться у залежність від легітимного та ефективного (конструктивного) лідерства (Aall, & Crocker, 2019). У цьому контексті стійкість українського суспільства часто ставиться у залежність від дій і політичних рішень всередині країни, і на міжнародній арені від першої особи – президента. Довіра до президента впродовж триваючої війни зазнала певних змін та коливань. За даними КМІС (Динаміка довіри президенту В. Зеленському в 2019 – 2025 рр., 2025), на початку війни довіра до Володимира Зеленського була дуже високою, оскільки він став символом національної єдності та стійкості перед російською агресією. Опитування показували понад 90% рівня довіри до нього як лідера країни під час кризи. До кінця 2023 року рівень довіри впав до 77%, що було зумовлено труднощами в економічній політиці, і на міжнародній арені. На початок травня 2024 р. цей показник вже становив 59% (серед причин – втома від війни, економічні труднощі), хоча до лютого – початку березня 2025 р. він зріс до 67%. Зростання довіри було пов'язане із загостренням відносин України з США та іншими міжнародними подіями, які сприяли згуртуванню суспільства навколо президента. Не дивлячись на складність процесів перебігу військових дій, складнощі всередині країни та непрогнозований характер міжнародних відносин, пов'язаний з політикою нового президента США Д. Трампа, довіра до Володимира Зеленського загалом залишилася позитивною, що засвідчує підтримку його діям та свідчить про стійкість владної вертикалі при відстоюванні власної позиції щодо укладання мирних угод з агресором за посередництва нового керівництва США. Окрім того, високі показники зафіксовані до Збройних сил України (ЗСУ) та волонтерів. ЗСУ залишаються лідером за рівнем суспільної довіри. Їм довіряють 92% українців, а недовіру висловили лише 2% респондентів, що відображає стабільну підтримку української армії. 81% українців довіряють волонтерам. Станом на грудень 2024 року найменший рівень довіри залишається до Верховної Ради – 13% (на початку війни рівень довіри до Верховної Ради становив близько 58%) (Довіра українців до влади впала за останній рік, 2025).

Серед інших чинників, здатних підвищити потенціал інституційної стійкості, звертає на себе увагу морально-етична складова. Констатовано, що інституції, які керуються моральними імперативами (наприклад, захист вразливих верств населення), швидше за все, стимулюватимуть колективні дії (Krlev, 2023). На думку автора, моральні кризи можуть діяти у сприятливий спосіб, об'єднуючи фрагментовані підходи у спільні дії. Вони можуть створювати фактори притягання для спільних дій, коли актори переосмислюють кризу як можливість, і фактори підштовхування, які змушують раніше відсторонених акторів зайняти моральну позицію. Автор припускає, що організації громадянського суспільства будуть діяти з моральних мотивів на ранніх етапах і відіграватимуть важливішу роль у сприянні інституційній стійкості в

контекстах, які менше постраждали від криз, тоді як бізнес нерішучіше бере на себе відповідальність, але бере на себе ініціативу, коли несприятливі обставини стають дуже серйозними.

В умовах російсько-української війни з самого початку громадські організації відігравали ключову роль у підтримці армії та цивільного населення через волонтерські ініціативи. Однак, держава згодом почала брати під контроль більшість цих процесів, що іноді призводило до конфліктів щодо розподілу ресурсів та відповідальності. Громадські організації часто критикують державу за випадки корупційних дій з боку її представників, порушення прав людини під час військового рекрутингу, що створює моральні конфлікти щодо того, як слід прозоро діяти під час війни. З іншого боку, державні інституції та громадські організації можуть конкурувати за ресурси та якість послуг, що може створити напруженість між ними. Подекуди недостатня координація між державними інституціями та громадськими організаціями може привести до дублювання зусиль або конфліктів щодо того, хто має відігравати головну роль у розв'язанні гуманітарних питань. Відтак, важливим є налагодження конструктивних взаємодій між державними інституціями та громадськими (волонтерськими) організаціями, поширення практик реальної участі представників таких організацій в органах місцевого самоврядування.

Попри те, з часом наростає низка деструктивних елементів, що можуть впливати на зниження потенціалу стійкості на інституційному рівні. Серед таких чинників є триваюча війна, що виснажує ресурси всередині країни: фінансові, матеріально-технічні, людські. Наростаюча втома від війни здатна ослаблювати потенціал громадського сектору, формувати дефіцит кваліфікованих кадрів на державному рівні, зумовлювати кризи на ринку праці через перерозподіл людських ресурсів тощо. За даними соціологічної групи «Рейтинг» (Загальні настрої українців під час війни, 2025), станом на початок 2025 р. серед українців зростала критичність в оцінках загальної ситуації: близько половини (49%) респондентів вважали, що ситуація в країні розвивається в неправильному напрямку (35% вважають, що в правильному). Серед основних загроз респонденти найчастіше називають економічні (зростання цін – 33% економічна криза – 32%), а також безпекові (посилення обстрілів – 27%, подальша окупація територій – 25%). На загальний психоемоційний стан українців передусім впливають переживання за втрату близької людини (40%), здоров'я та фізичне самопочуття (31%), матеріальне становище (29%), безпекова ситуація (28%), новини та події в Україні та мобілізація близьких, родичів до ЗСУ (по 23%). Попри значні труднощі, більшість громадян зберігають оптимізм щодо майбутнього України (71%) і продовжують вірити в здатність України відбити напад Росії (69%). І загалом щодо України респонденти переважно відчують позитивні емоції: надію (68%) і гордість (44%). Це свідчить все ж таки про наявний високий рівень патріотизму та оптимізм українців, що має визначальний вплив на стійкість українського суспільства загалом.

Суспільний рівень соціальної стійкості. Це здатність суспільства як складної соціальної системи адаптуватися, реагувати та зберігати функціональність під час кризових ситуацій. У загальних рисах, коли розглядаємо цей рівень стійкості в умовах сучасної війни, йдеться про соціокультурні та ментальні чинники, що протистоять зовнішнім негативним обставинам та впливають на згуртованість суспільства перед обличчям екзистенційних загроз.

Гостра фаза російсько-української війни, яка розпочалася з віроломного нападу Росії на суверенну і незалежну державу 24.02.2022 р., посилила націотворчі процеси в

суспільстві. Це стало зворотнім пунктом у ставленні українців до росіян та Росії, яка почала уособлюватися, передусім, з царською Росією, що вела агресивну політику щодо розширення свого впливу на загарбані нею території. Згідно з результатами опитування, станом на жовтень 2024 року 93% українців негативно ставляться до країни-агресорки (Скільки українців досі добре ставляться до Росії, 2024). До прикладу, у серпні 2022 року негативно ставилися до Росії 81% українців, тоді як у квітні 2021 року таких було лише 41% (Ставлення українців до росіян і білорусів продовжує погіршуватися, 2022). Війна мотивувала українців по всій країні відмовитись від атавізмів російського постімперіалізму та перейти на українську, а також від ментальних та релігійних зв'язків із Росією. Так, станом на 2024 р. переважна більшість населення України, а саме 81% або бажали усунення російської мови з офіційного спілкування на всій території, або проти її використання у своєму регіоні (КМІС: Понад 80% українців проти використання російської мови, 2024).

Творення української ідентичності – тривалий і суперечливий історичний процес, який набув особливого, доленосного значення у ХХ ст., не лише у протистоянні з царською Росією, але й за часів перебування України у складі СРСР. Якщо у першому випадку вплив імперської Росії ознаменувався запереченням усього українського (мови, традицій, власної історії тощо), то у другому – творення нової уніфікованої ідентичності «радянський народ» позбавляло українців бути громадянином власної національної держави. З проголошенням Україною незалежності (24 серпня 1991 р.), прискорилися процеси етнічної ідентифікації українців. У цей період гостро повстало питання: «Яку націю варто формувати в незалежній Україні: політичну чи етнічну?». Більшість експертів та дослідників схилилося до думки, що саме формування політичної нації є на часі і безпосередньо пов'язано із творенням основ громадянського суспільства (Степико, 2011, с. 58); доланням регіональних розбіжностей між Сходом та Заходом країни (Sereda, 2002, с. 33); об'єднанням зусиль усіх етносів, що проживають на теренах України, довкола цінностей українства та консолідуючої загальногромадянської ідеї захисту прав і свобод громадян (Кулик, 2020). На думку О. Алфьорова (Алфьоров, 2022), «українці – це унікальна нація, яка протягом тисячоліть існує на перетині світових цивілізацій – європейської, євразійської та мусульманської. І що українці – це та нація, яка зшила два береги Дніпра. Росія й по сьогодні не зрозуміє, що українці – це ті, хто однією ногою став на березі Чорного й Азовського морів, а іншою перейшов Карпати».

Суспільна стійкість в умовах війни значною мірою залежатиме від нівелювання «російського фактору» (Arel, & Khmelko, 1996), що історично поляризував українське суспільство. Саме цей чинник виявився вагомим у російсько-українських відносинах останнього десятиліття і став одним із домінуючих аргументів для російського вторгнення та анексії Криму, починаючи з 2014 р. під приводом захисту російськомовної меншини. Згідно з даними перепису (грудень 2001-го року) етнічними росіянами в Україні визнали себе 8,3 млн осіб, що становило близько 17-ти відсотків населення. «Російський фактор» підживлювався відповідними гаслами про «спільне» етнічне походження росіян та українців, «спільне» радянське минуле, «спільну долю», що ставило за мету заперечення передусім європейського шляху розвитку України. Наративи української меншовартості в російській імперській зовнішній політиці особливо посилювалися у другій половині 2021 та початку 2022 р. (перед самим вторгненням), коли перші особи Росії відкрито у своїх промовах говорили про денацифікацію України. Цей наратив не зник у шовіністичній риториці кремля після

понад трьох років з початку гострої фази російської агресії й є вагомим аргументом у запереченні української державності та легітимності владних структур України, зокрема обраного президента В. Зеленського.

Присутність зовнішніх небезпек та загроз спроможна гуртувати суспільство на основі солідарних відносин. Солідарність – це зв'язок, який зазвичай пов'язаний з існуванням певного типу спільноти, почуттями причетності і єдності. Часто поєднується з взаємністю та добровільністю, що у підсумку призводить до спільної відповідальності. В крайньому разі це породжує повне ототожнення інтересів окремої особи з інтересами іншої особи чи певної спільноти. Саме війна заклала основи для подальшого зміцнення основ національно-громадської солідарності українців, які об'єдналися навколо своєї національної та культурної ідентичності. Ця єдність була зміцнена спільним досвідом загрози та сприйняттям життєвої небезпеки, яку становить російське вторгнення. Такі суспільні ресурси, як моральний дух і надія виявилися критично важливими захисними факторами, що підвищують стійкість суспільства.

Дослідження показують, що надія є сильнішим провісником стійкості, ніж фактори вразливості, як-от страждання чи страх (Kimhi, Eshel, Marciano, & Adini, 2023). У порівняльному зрізі українці повідомляють про вищий рівень надії порівняно з населенням інших зон конфлікту, а саме Ізраїлю. Хоча, майже кожен шостий опитуваний українець повідомив про поганий стан психічного здоров'я, спричинений обстрілами, втратою близьких і вимушеним переселенням. Симптоми дистресу (тривога, депресія) були значно вищими в Україні, ніж в Ізраїлі. Підвищене відчуття небезпеки корелювало з нижчим рівнем добробуту, але не зменшувало стійкості українського суспільства. Як висновок, війна, яка загрожує незалежності та суверенітету країни, за певних умов може посилити соціальну стійкість і надію населення, яке перебуває під загрозою, незважаючи на нижчий рівень добробуту і вищий рівень страждань, відчуття небезпеки та сприйняття загроз. Цей оптимізм підтримує колективний моральний дух навіть в умовах широкомасштабних руйнувань і загроз національному виживанню, підкреслює роль захисних факторів, таких як надія, у подоланні вразливості.

Міжнародна співпраця відіграла ключову роль у протистоянні України викликам війни. Міжнародні донори, надаючи фінансову допомогу, інституційну підтримку, гуманітарну допомогу та сприяючи партнерству з громадянським суспільством не лише забезпечували нагальні потреби країни, але й заклали основу для стійкої системи післявоєнного відновлення. Масштабність міжнародної підтримки України є вражаючим прикладом солідарності з українським народом. До прикладу, станом на грудень 2024 р. Україна загалом отримала \$105,9 млрд зовнішньої фінансової допомоги. Це в середньому понад \$35 млрд щорічно у вигляді грантів, кредитів та гарантій від міжнародних партнерів й організацій (Як партнери допомагають Україні?, 2025). 3 лютого 2022 р. Європа виділила Україні 70 млрд євро фінансової та гуманітарної допомоги, а також 62 млрд євро військової допомоги. США виділили 64 млрд євро військової допомоги, а також 50 млрд євро фінансової і гуманітарної підтримки (Європа випередила США за підтримкою України, 2025). Це мало вирішальне значення для збереження функцій українського уряду та зменшення рівня бідності в країні, відіграло важливу роль у відбудові зруйнованої інфраструктури, підтримці вразливих верств населення та забезпеченні інклюзивних зусиль з відновлення. Це також дало змогу Україні зберегти е-урядування та надання цифрових послуг навіть під час активних бойових дій, а також реалізували важливі програми з охорони психічного здоров'я,

зокрема безкоштовні лінії підтримки та психологічну допомогу для внутрішньо переміщених осіб тощо.

Висновки. Стійкість є однією з важливих рис і характеристик, що вплетена у розуміння складних процесів подолання соціальними системами викликів і загроз. Сьогодні концепція стійкості набуває рис повноцінної теорії, що застосовується для опису, дослідження та пояснення адаптаційних можливостей людини, спільнот, громад, суспільства загалом у різних ситуаціях криз та загроз. Поступово відбувається відхід від розуміння стійкості як пошуку особистих рис, здатних протистояти зовнішнім викликам, до динамічного розвитку, що передбачає залучення внутрішніх, і зовнішніх ресурсів на різних системних рівнях. Пошук відповідних ресурсів та вміння їх використати належним чином, як і мобілізація суб'єктами власного потенціалу, ставиться у залежність із вмінням вчитися, налагоджувати співпрацю, координувати зусилля, опрацьовувати відповідні стратегії конструювання нової реальності. Творення стійкості суб'єктом (індивідуальним, колективним) – це не одноразова дія, а складний стадійний процес, що потребує часу, спільних зусиль та соціальної підтримки.

Війна як виклик – це ситуація гострої кризи, що пронизує усю структуру організації суспільства. Сучасна російсько-українська війна активізувала міждисциплінарні наукові пошуки щодо адаптаційних можливостей не лише окремої людини, а спільнот, інституцій та організацій, здатних протистояти руйнівним наслідкам військових дій. На наш погляд, проблематика соціальної стійкості як здатності спільнот та громад долати труднощі, адаптуватися до них і трансформуватися у новій якості потребує системного підходу, що реалізує себе на чотирьох базових рівнях: особистісному, груповому, інституційному та суспільному. Кожний з цих рівнів в українських реаліях функціонує не ізольовано, а виконує свою роль у підвищенні загальної стійкості країни перед обличчям екзистенційних загроз. Проблеми, що виникають на особистісному рівні у своєму розв'язку неможливі без долучення потенціалу інших рівнів, що володіють більшими можливостями із соціальної підтримки. Спільнотний, інституційний, суспільний рівні, до прикладу, не будуть належно функціонувати без проактивної позиції людини як творця та провідного актора змін на краще.

Серед важливих чинників і водночас ресурсів стійкості в умовах війни, поряд з підтримкою та солідарними відносинами, у кризових ситуаціях, що пронизують усю вертикаль суспільства, слід особливо виокремити довіру, яка закладає основи соціального капіталу, моральний дух нації, який поряд з надією, відіграє важливу роль у підтримці суспільної функціональності в екстремальних умовах. Соціальна стійкість суспільства потребує відкритості та ініціатив не лише «знизу», але й «згори», від владних структур, ефективного лідерства та готовності долати конфлікти, що виникають на шляху спільних дій.

Справедливий розподіл ресурсів, високий рівень компетентності громад, активна співпраця, особливо покладаючись на локальні ресурси, всебічна та повна (надійна) інформація для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, швидка комунікація, згуртованість через прояви чутливості та взаємопідтримки, довіра – це той наріжний камінь, що формує соціальну стійкість не лише громад в умовах військових викликів. Український досвід переконливо показує значущість вказаних вище чинників у формуванні умов для творення продуктивних адаптивних стратегій, здатних трансформуватися у нову якість та життєстійкість у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ЛІТЕРАТУРИ

Алфьоров, О. (2022). «Росіяни» – не нація, а морально-психологічний стан. *Новинарня*. URL: [https:// www. novynarnia. com/2022/05/22/istoryk-alforov-pro-rf/](https://www.novynarnia.com/2022/05/22/istoryk-alforov-pro-rf/)

В Україні суттєво зріс запит на психологічну допомогу – опитування. (2025). *Українська правда*. URL: [https:// www. life. pravda. com. ua/health/skilki-ukrajinciv-potrebuyut-psihologichnoji-dopomogi-rezultati-opituvannya-306311/](https://www.life.pravda.com.ua/health/skilki-ukrajinciv-potrebuyut-psihologichnoji-dopomogi-rezultati-opituvannya-306311/)

Динаміка довіри президенту В. Зеленському в 2019–2025 рр. (2025). *КМІС*. URL: [https:// www. kiis. com. ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1502&page=2](https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1502&page=2)

Довіра українців до влади впала за останній рік: КМІС. (2025). *РБК-Україна*. URL: [https:// www. rbc. ua/rus/news/dovira-ukrayintsiv-vladi-vpala-ostanniy-rik-1736413432.html](https://www.rbc.ua/rus/news/dovira-ukrayintsiv-vladi-vpala-ostanniy-rik-1736413432.html)

Європа випередила США за підтримкою України – звіт. (2025). *Кореспондент*. URL: <https://www.ua.korrespondent.net/world/4755950-yevropa-vyperedyla-ssha-za-pidtrymkou-ukrainy-zvit>

Загальні настрої українців під час війни (листопад-грудень 2024). (2024). *Рейтинг. Соціологічна група*. URL: [https:// www. ratinggroup. ua/research/ukraine/gen_opinion122024.htm](https://www.ratinggroup.ua/research/ukraine/gen_opinion122024.htm)

КМІС: Понад 80% українців проти використання російської мови в офіційному спілкуванні. (2024). *Букви*. URL: <https://www.bukvy.org/kmis-ponad-80-ukrayincziv-proty-vykorystannya-rosijskoyi-movy-v-oficijnomu-spilkuvanni/>

Кулик, В. (2020). Розрізняючи різноманітності: спільне та відмінне в західних поглядах на «українську кризу». *Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях*. За ред. В. Кулика. Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 320–325.

Назаров, М. С. (2023). Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні. *Політикус*, 3, 35–38. DOI: 10.24195/2414-9616.2023-3.6

Пачковський, Ю. Ф., Марусяк, Т. С. (2024). Соціокультурний капітал українських мігрантів: до проблеми міграційних викликів в умовах війни. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна*, 18, 30–41. DOI: [https:// doi. org/ 10.30970/VSO.2024.18.02](https://doi.org/10.30970/VSO.2024.18.02)

Поліпшення психологічного стану населення в умовах довготривалої війни. (2025). *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: [https:// www. niss. gov. ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/polipshennya-psykholohichnoho-stanu-naselennya-v-umovakh](https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/polipshennya-psykholohichnoho-stanu-naselennya-v-umovakh)

Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. (2023). *Кабінет міністрів України від 10 листопада 2023 р. № 1025-р Київ*. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1025-2023-%D1%80#Text>

Скільки українців досі добре ставляться до Росії: результати опитування. (2024). *Главком*. URL:

Соціальні тренди 2023: як війна перетворила українців на більш свідому націю. (2023). *Gradus*. URL: [https:// www. gradus. app/ua/open-reports/gradus-report-social-trends-2023-ua/](https://www.gradus.app/ua/open-reports/gradus-report-social-trends-2023-ua/)

Ставлення українців до росіян і білорусів продовжує погіршуватися – соціологи. (2022). *Українська правда*. URL: [https:// www. pravda. com. ua/news/2022/08/24/7364595/](https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/24/7364595/)

Степико, М. Т. (2011). *Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія*. Київ : НІСД, 336 с.

Шапошникова, І. В. (2024). Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 12. DOI: 10.54929/2786-5738-2024-12-07-02

Шлюбів в Україні у 2024 р. поменшало на 19,3%, розлучень побільшало на 42,2% – Мінюст. (2025). *Інтерфакс*. URL: <https://www.interfax.com.ua/news/general/1044708.html>

Як партнери допомагають Україні нести фінансовий тягар великої війни. (2025). *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3964100-ak-partneri-dopomaga-aut-ukraini-nesti-finansovij-tagar-velikoi-vijni.html>

Aall, P., & Crocker, Ch. A. (2019). Building Resilience and Social Cohesion in Conflict. *Global Policy*, 10 (2), 68–75. DOI: 10.1111/1758-5899.12681

Adger, W. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364.

Arel, D., & Khmelko, V. (1996). The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review*, 9 (1–2), 81–91.

Bauer, M., Cassar, A., Chytilová, J., & Henrich, J. (2014). War's enduring effects on the development of egalitarian motivations and in-group biases. *Psychological science*, 25(1), 47–57. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956797613493444>

Cacioppo, J., Reis, H., & Zautra, A. (2011). Social Resilience. The Value of Social Fitness With an Application to the Military. *American Psychologist*, 66 (1), 43–51. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0021419>

Fleming, J., & Ledogar, R. J. (2008). Resilience, an Evolving Concept: A Review of Literature Relevant to Aboriginal Research. *Pimatisiwin*, 6 (2), 7–23.

Giordano, F., Lipscomb, Sh., Jefferies, Ph., Kwon, K., & Giammarchi, M. (2024). Resilience processes among Ukrainian youth preparing to build resilience with peers during the Ukraine-Russia war. *Frontiers in Psychology*, 15, 1–13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1331886>

Healy, S. (2006). Cultural resilience, identity and the restructuring of political power in Bolivia. *Paper Submitted for the 11th Biennial Conference of the International Association for the Study of Common Property*; Bali, Indonesia. June 19 – June 23, 2006.

Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and way forward. *Erdkunde*, 67 (1), 5–19. DOI: <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>

Kimhi, S., Baran, M., Baran, T., Kaniasty, K., Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B. (2023). Prediction of societal and community resilience among Ukrainian and Polish populations during the Russian war against Ukraine. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 93. DOI: 10.1016/j.ijdrr.2023.103792

Kimhi, S., Eshel, Y., Marciano, H., & Adini, B. (2023). Impact of the War in Ukraine on Resilience, Protective, and Vulnerability Factors. *Frontiers in Public Health*, 11, 1–8. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940>

Kostenko, A., Semenov, V., Osetrova, O., Kubatko, O., Nazarov, M., & Stepanov, V. (2024). Resilience and vulnerability of Ukrainians: The role of family during the war. *Problems and Perspectives in Management*, 22(1), 432–445. DOI: 10.21511/ppm.22(1).2024.35

Krlev, G. (2023). Let's Join Forces: Institutional Resilience and Multistakeholder Partnerships in Crises. *Journal of Business Ethics*, 186, 571–592. DOI: 10.1007/s10551-022-05231-w

www.rbc.ua/rus/news/dovira-ukrayintsiv-vladi-vpala-ostanniy-rik-1736413432.html [in Ukrainian].

Yevropa vyperedyla SShA za pidtrymkoiu Ukrainy – zvit. (2025). [Europe is ahead of the US in supporting Ukraine – report]. *Korrespondent*. URL: <https://www.ua.korrespondent.net/world/4755950-yevropa-vyperedyla-ssha-za-pidtrymkoiu-ukrainy-zvit> [in Ukrainian].

Zahalni nastroi ukrayintsiv pid chas viiny (lystopad-hruden 2024). (2024). [General attitudes of Ukrainians during the war (November–December 2024)]. *The Rating Sociological Group*. URL: https://www.ratinggroup.ua/research/ukraine/gen_opinion122024.htm [in Ukrainian].

KMIS: Ponad 80% ukrayintsiv proty vykorystannia rosiiskoi movy v ofitsiinomu spilkuvani. (2024). [KIIS: Over 80% of Ukrainians oppose the use of Russian in official communication]. *Bukvy*. URL: <https://www.bukvy.org/kmis-ponad-80-ukrayincziv-proty-vykorystannia-rosiiskoyi-movy-v-oficijnomu-spilkuvani/> [in Ukrainian].

Kulyk, V. (2020). Rozrizniaiuchy riznomanitnosti: spilne ta vidminne v zakhidnykh pohliadakh na «ukrainsku kryzu» [Distinguishing diversities: common and different in Western views on the “Ukrainian crisis”]. *Interpretatsii rosiisko-ukrainskoho konfliktu v zakhidnykh naukovykh i ekspertno-analitychnykh pratsiakh*. Za red. V.Kulyka. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 320–325. [in Ukrainian].

Nazarov, M. S. (2023). Sotsialna stiikist yak resurs dlia pisliavoiennoho vidnovlennia terytorialnykh hromad v Ukraini [Social resilience as a resource for post-war recovery of territorial communities in Ukraine]. *Politykus*, 3, 35–38. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.6> [in Ukrainian].

Pachkovskyy, Yu. F., & Marusiak, T. S. (2024). Sotsiokulturnyi kapital ukrainskykh mihrantiv: do problemy mihratsiinykh vyklykiv v umovakh viiny [Socio-Cultural Capital of Ukrainian Migrants: Toward the Problem of Migration Challenges in the Context of War]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii sotsiologichna*, 18, 30–41. DOI: <https://doi.org/10.30970/VSO.2024.18.02> [in Ukrainian].

Polipshennia psykholohichnoho stanu naselennia v umovakh dovhotryvaloi viiny. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2025). [Improving the psychological state of the population in the context of a long-term war]. *The National Institute for Strategic Studies*. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/polipshennya-psykholohichnoho-stanu-naselennya-v-umovakh> [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti do 2025 roku. (2023). [On Approval of the Action Plan for Implementation of the Concept of the National Resilience System by 2025]. *Kabinet ministriv Ukrainy vid 10 lystopada 2023 r. № 1025-r Kyiv*. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1025-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Skilky ukrayintsiv dosi dobre stavliatsia do Rosii: rezultaty opytuvannia. (2024). [How many Ukrainians still have a good attitude towards Russia: Survey results]. *Glavcom*. URL: <https://www.glavcom.ua/country/society/skilki-ukrajintsiv-dosi-dobre-stavljatsja-dorosiji-rezultati-opytuvannja-1030131.html> [in Ukrainian].

Sotsialni trendy 2023: yak viina peretvoryla ukrayintsiv na bilsh svidomu natsiiu. (2023). [Social trends 2023: how the war has turned Ukrainians into a more conscious nation]. *Gradus*. URL: <https://www.gradus.app/ua/open-reports/gradus-report-social-trends-2023-ua/> [in Ukrainian].

Stavlennia ukraintsiv do rosiian i bilorusiv prodovzhuie pohirshuvatysia – sotsiologhy. (2022). [Attitudes of Ukrainians towards Russians and Belarusians continue to deteriorate – sociologists]. *Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/24/7364595/> [in Ukrainian].

Stepyko, M. T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].

Shaposhnykova, I. V. (2024). Sotsialna rehabilitatsiia v umovakh viiny: svitovyi dosvid ta problemy Ukrainy [Social Rehabilitation in the Time of War: International Experience and Problems of Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, 12. DOI: 10.54929/2786-5738-2024-12-07-02 [in Ukrainian].

Shliubiv v Ukraini u 2024 r. pomenshalo na 19,3%, rozluchen pobilshalo na 42,2% – Miniust. (2025). [Marriages in Ukraine decreased by 19.3% in 2024, divorces increased by 42.2% – Ministry of Justice]. *Interfax*. URL: <https://www.interfax.com.ua/news/general/1044708.html> [in Ukrainian].

Yak partnery dopomahaiut Ukraini nesty finansovyi tiahar velykoi viiny. (2025). [How partners help Ukraine bear the financial burden of the great war]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3964100-ak-partneri-dopomagaut-ukraini-nesti-finansovij-tagar-velikoi-vijni.html> [in Ukrainian].

Aall, P., & Crocker, Ch. A. (2019). Building Resilience and Social Cohesion in Conflict. *Global Policy*, 10 (2), 68–75. DOI: 10.1111/1758-5899.12681 [in English].

Adger, W. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364. [in English].

Arel, D., & Khmelko, V. (1996). The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review*, 9 (1–2), 81–91. [in English].

Bauer, M., Cassar, A., Chytilová, J., & Henrich, J. (2014). War's enduring effects on the development of egalitarian motivations and in-group biases. *Psychological science*, 25(1). 47–57. DOI: 10.1177/0956797613493444 [in English].

Cacioppo, J., Reis, H., & Zautra, A. (2011). Social Resilience. The Value of Social Fitness With an Application to the Military. *American Psychologist*, 66 (1), 43–51. DOI: 10.1037/a0021419 [in English].

Fleming, J., & Ledogar, R. J. (2008). Resilience, an Evolving Concept: A Review of Literature Relevant to Aboriginal Research. *Pimatisiwin*, 6 (2), 7–23. [in English].

Giordano, F., Lipscomb, Sh., Jefferies, Ph., Kwon, K., & Giammarchi, M. (2024). Resilience processes among Ukrainian youth preparing to build resilience with peers during the Ukraine-Russia war. *Frontiers in Psychology*, 15, 1–13. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1331886 [in English].

Healy, S. (2006). Cultural resilience, identity and the restructuring of political power in Bolivia. Paper Submitted for the 11th Biennial Conference of the International Association for the Study of Common Property; Bali, Indonesia. June 19 – June 23, 2006. [in English].

Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and way forward. *Erdkunde*, 67 (1), 5–19. DOI: 10.3112/erdkunde.2013.01.02 [in English].

Kimhi, S., Baran, M., Baran, T., Kaniasty, K., Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B. (2023). Prediction of societal and community resilience among Ukrainian and Polish populations during the Russian war against Ukraine. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 93. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.103792> [in English].

Kimhi, S., Eshel, Y., Marciano, H., & Adini, B. (2023). Impact of the War in Ukraine on Resilience, Protective, and Vulnerability Factors. *Frontiers in Public Health*, 11, 1–8. DOI: 10.3389/fpubh.2023.1053940 [in English].

Kostenko, A., Semenov, V., Osetrova, O., Kubatko, O., Nazarov, M., & Stepanov, V. (2024). Resilience and vulnerability of Ukrainians: The role of family during the war. *Problems and Perspectives in Management*, 22(1), 432–445. DOI: 10.21511/ppm.22(1).2024.35

Krlev, G. (2023). Let's Join Forces: Institutional Resilience and Multistakeholder Partnerships in Crises. *Journal of Business Ethics*, 186, 571–592. DOI: 10.1007/s10551-022-05231-w [in English].

Migliorini, L., Olcese, M., Cardinali, P., & Prestia, D. (2023). Community resilience among Ukrainian refugees: what is the role of the host community in recovery from forced migration? *Frontiers in Psychiatry*, 14, 1–4. DOI: 10.3389/fpsyt.2023.1206304 [in English].

Norris, F., Stevens, S., Pfefferbaum, B., Wyche, K., & Pfefferbaum, R. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology*, 41(1–2), 127–150. DOI: 10.1007/s10464-007-9156-6 [in English].

Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria, *International Journal of Qualitative Methods*, 16, 1–13. DOI: 10.1177/1609406917733847 [in English].

Pachkovskyy, Y., & Rejman, K. (2023). The collective trauma of the Russian-Ukrainian war as a challenge to modern civilized society. *Security in crisis situations in the border regions of Poland and Ukraine*: Monograph, Ed. by: L. Buller. Lublin: Bonus Liber, 69–82. [in English].

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books/Simon & Schuster. DOI: 10.1145/358916.361990 [in English].

Rachmad, Y. E. (2024). *Social Resilience Theory*. URL: <https://osf.io/z5erq/> DOI: 10.17605/OSF.IO/Z5ERQ [in English].

Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In: Rolf, J., Masten, A., Cicchetti, D., Nüchterlein, K. H., Weintraub, S., editors. *Risk and Protective Factors in the Development of Psychopathology*. New York: Cambridge University Press, 181–214. [in English].

Sandler, I. (2001) Quality and ecology of adversity as common mechanisms of risk and resilience. *American Journal of Community Psychology*, 29 (1), 19–61. [in English].

Sereda, V. (2002). Regional Historical Identities In Ukraine: Case Study of Lviv and Donetsk. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu "Kyievo-Mohylianska Akademiia". (Sotsiologichni nauky)*, 20, 26–34. [in English].

Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definition, theory and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5, 1–14. DOI: 10.3402/ejpt.v5.25338 [in English].

Zarembko, K. (2023). The Resilience and Trauma of Ukraine's Civil Society. URL: <https://www.carnegieendowment.org/research/2023/06/the-resilience-and-trauma-of-ukraines-civil-society?center=middle-east&lang=en> [in English].

Стаття надійшла до редакції 12 листопада 2024 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.05.2025.